

Om Oscar F. och Lilly Laurin - kåseri av Hans Laurin vid släkträffen i Malmö den 3 augusti 1995 (Eftersom jag inte skrev något manuskript men väl hade stolpar, är nedanstående inte ett exakt återgivande av vad jag sade. Jag tror mig ha fått med det mesta med ungefär samma ordvändningar men har fyllt i på några punkter och speciellt utvidgat mot slutet där egna minnesbilder trängde på. (1 några fotnoter har jag angivit invändningar mot mina historier.) Oscar Ferdinands släkt har spårats tillbaka till 1726. De var småfolk i Halland med en till synes odramatisk tillvaro i ofta fattiga förhållanden. Typiskt var Farfars (alltså Oscars) kusiner. Av åtta barn emigrerade sju till Amerika. Farfars far hette Johannes Larsson. Han var enligt handlingarna skomakeriarbetare - inte skomakare, som vi senare velat lyfta honom till. Hustrun hette Anna Hallander - ett tecken till på de halländska rötterna. De fick fem barn. Det var nog ett typiskt bra arbetarhem från den tiden av Farfars berättelser att döma. Fattigt men alla åt sig mätta och var hela och rena. Uppfostran var sträng med ordning och reda. // Johannes Larsson tog namnet Laurin ca 1865 just före namnlagens införande. Eller samtidigt som Farfar föddes. // **Helt fel Johannes Larson dog som Johannes Larsson!!**

Av barnen var tre döttrar och Farfars bror Johan fick inga manliga arvingar i andra led. Vi kan därför veta att vi inte är släkt med några andra Laurinare än dem som är här idag. Förr fick man ofta frågan om min var släkt med Carl G. Laurin, 20- och 30-talens stora kulturgestalt, eller med Laurentius Laurin i Lysekil som byggde fler tändkulemotorer för fiskebåtar än någon annan. Eller med hans son Arvid Laurin som konstruerat de underbara Laurin-kostrama. Alla sådana släktband måste vi förneka. I dag är det väl släktskap med Ulf som frågorna gäller och det bejakar vi. Farfars skolgång var nog bara den tidens korta folkskola. Vi vet inget om de åren. Men runt 20års ålder, 1885, emigrerade han till Amerika och arbetade i tre års tid på en wagon eller spårvagnsfabrik i Newark, alltså strax väster om New York och där SAS landar idag. Han slet mycket ont. Han skrev dagbok som han eller Farmor brände för att sönerna inte skulle få läsa hur svårt han haft det. Han fick en negativ inställning till USA (1). Det var med tvekan han accepterade 70-årspresenten 1935 från Plåtmanufakturstyrelsen, en Amerikaresa för honom och Tant Maja. Det finns ett antal anekdoter från den resan som gick i första klass med Amerikalinjens Gripsholm och åter med den tyska ångaren Bremen. Inte bara om hur prinsarna Gustav Adolf och Sigvard bedrev klappjakt på tidens stora stjärna Greta Garbo i skeppsgångarna. Farfar och Tant Maja kom till New York i augusti-värmen. En dag låg den tjocka Tant Maja utslagen på hotellet i 40' värme men Farfar gick ut på stan. I ett skyltfönster fick han syn på något helt okänt, en ölburk som han inhandlade med en öppnare och tågade stolt tillbaka till hotellet. Farfar hade en lätt struttande gång och burken blev väl omskakad. När han demonstrerade sittfynd för Tant Maja sprutade det 40-gradiga ölet upp i hotellrumstaket. Farfar bestämde en gång för alla att ölburkar skulle PLM inte tillverka! Hemkommen till Sverige gifte sig Farfar 28 år gammal 1893 med den knappt 20-åriga Lilly Frankel. Min Mamma blev tidigt ensam när min far Willy dog 1939 och umgicks mycket med Farfar och Tant Maja. Ibland gick hon och Farfar ensamma på promenad. Farfar ledde gärna in samtalet på hans unga vackra brud. Hon hade varit lindanserska (2) vid samma tid som Elvira Madigan. Farfar skildrade henne kärleksfullt: långt rött och lockigt hår, högbarmad och med getingmidja. Om Farfars bakgrund var odramatisk, var Farmors desto mera brokig. Den är spårad till Andreas Frankel f.178 1. Han var en polsk jude som invandrade till Danmark omkring sekelskiftet och där blev kristen. Han blev mester på en spelkortsfabrik och gifte sig med barnmorskan Frederikke Quist, som var dotter till Graver Quist (alltså dödgrävaren/ kyrkovaktmästaren) vid den lilla vackra Holmens kirke som ligger mitt i Köpenhamn under Christiansborgs slott. Kasta ett öga på den nästa gång ni är i Köpenhamn! Han var tydligen uppskattad i Köpenhamnslivet, aktiv i klubbar och omtalad av den store diktaren Ohlenschläger. Kong Frederik VI residerade då på slottet och var en trägen besökare i Holmens Kirke. En söndag greps vår anfader av vansinne och jagade kongen ut ur

kyrkan! Att det var med en kollektthåv i högsta hugg, är kanske en senare förbättring. Danmark var redan då ett civiliserat land. Anfader halshöggs inte utan spärrades inpå hospital och släpptes ut så småningom. Hans dotter Rikke blev ganska tidigt änka och tog över efter sin man som mesterinde på spelkortfabriken. Efter elva år blev hon bortintrigerad av en man, vilket gick henne så till sinnet att även hon blev vansinnig och sattes på St. Hans hospital. Vi har att brås på! Men även hon släpptes ut igen och blev en kär gammal Tant Rikke för hela släkten i många ar. Andreas och Frederikke fick en son Sophus Frankel. Han blev fotograf, kanske redan före 1850, och måste ha varit en av de första yrkesfotograferna. Som sådan ambulerade han inte minst i Sverige, kringresande och boende något år på olika platser. Han blev svensk medborgare 1870 och gifte sig första gången med Caroline Eitner, också hon troligen danska och fotograf Vi har alltså här två ganska kvalificerade yrkeskvinnor för 150 år sedan. Det blev inga barn. Men i huset kom en ung dansk piga Ann Sophie Jensen och då kom det raskt fyra barn. Ann Sophie krävde sin rätt. Det blev skilsmässa och giftermål med Ann Sophie som fick ytterligare fyra barn, varav Farmor Lilly var näst yngst, född 1873. När det bråkades i barnaskaran och argumenten tröt för de små, kastade de "oäkting" i ansiktet på sina äldre helsyskon. Det var ett hemskt ord den gången. Den avlagda Caroline stannade kvar i familjen som "husmamsell", vilket väl bara var ett finare ord för piga. Hon kallades "faster" eller, sägs det, "fister" av barnen och var god vän med fru Ann Sophie. Detta underbara exempel på praktisk samlevnadskonst varade inte länge. Alla tre dog inom 3–8 år. Storasyster Anna var inte mer än 14–15 år när, hon fick ta hand om sina småsyskon. Annas lott blev den vanliga för självpuffrande unga kvinnor på den tiden. När alla syskonen var uppfostrade, var hon litet för gammal och förblev ogift. Några bröder var litet äventyrliga. En kallades Mobbe och ansatte ofta Farfar om lån eller borgen för olika projekt. Familjen Leveaux, alltså en av systrarna, är den som kontakten varade längst med. Men banden över Sundet var starka på den tiden. Vi äldre kusiner minns ett par gråhåriga, spännande, cigarrökande och roliga danska damer som kom på besök 10–15 år efter Farmor dött och Farfar gift om sig. De och Tant Maja umgicks hjärtligt. Om Farfars tidiga liv efter hemkomsten till Sverige, vet vi föga. Han tycks ha gjort karriär ganska snabbt, utan vare sig utbildning eller kapital. Hans läggning var åt det kamerala. Kontoren var ju mycket små och han kom att få insikt i allt. På 1890-talet var han kamrer på Sockerfabriken Öresund i Lund. Han blev VD för en liten bleckvarufabrik i Åkarp, som gjorde leksaker och möjligen var finansierad av Öresund. Den brann ganska snart ner på ett lyckosamt sätt. Pengarna räckte till en ny, större fabrik i Lund som med namnet Aktiebolaget Bleckvarufabriken flyttades till Malmö på den plats på Lantmannagatan, där PLM:s största anläggning och huvudkontor sedan låg. Den sista tillverkningen avvecklades för knappt 10 år sedan. År 1919 slogs sex företag på olika platser i landet ihop till AB Plåtmanufaktur. En av dem var Bleckvarufabriken. Farfar var varken initiativtagare eller den förste VD:n, som hette Hamrin. Han dog emellertid redan efter några månader och sedan kom Plåtmanufakturs VD att heta Laurin i sjuttio år. Under Farfars tid förblev det en diverseverksamhet som gjorde det mesta i plåt. Förpackningar var kanske störst men de tillverkade leksaker och allt möjligt annat, inklusive emaljerade kokkärl på Carl Lunds. Det var den dynamiska sonen Knut som koncentrerade till enbart förpackningar efter 1943. Arbetstakten var nog lägre på den tiden, utan kvällsarbete och mycket resor men även lördagar och han läste alltid dagstidningen på kontoret varje morgon. Farfar hade mycket tid för hemmet. Familjekänslan var stark. Farmor var mycket avhållen av sina fem söner. Hon skildras dock som ganska kärv. Farfar sa ofta till henne: Man kan tala sanning tills man blir hängd", menande att hon inte vek undan för att säga familjen och andra precis vad hon tyckte. Hon blev sjuk innan 50 och dog 52 år gammal i uremi samma som min far. De andra sönerna blev inte heller långlivade. Sönerna sörjde sin mor. Farfar åkte efter knappt två månader till Mösseberg för att återhämta sig Efter åkte änkan Nilsson, uppenbarligen med siktet

inställt. Det blev brått med bröllop. Farfar skyndade på mina föräldrar som gått förlovade sedan flera år. Han kunde inte gifta sig själv före dem. När sönerna förebrådde honom att han inte hedrade deras mors minne, försvarade han sig med att han i verkligheten varit änklings i tre år. Tant Maja kom inte in under de lyckligaste omständigheter, tvärtom Sönerna var mycket negativt inställda och spänningen var stor under de första åren. Även efteråt förekom kontroverser och ordväxlingar. Men Tant Maja var säkert det bästa som kunde hända Farfar. Hon höll ordning på det förmögna hemmet och var en god och arbetsam husmor. Hon var en personlighet med vida intressen och kunnande och klarade som sagt att svara för sig. Familjesammanhållningen bestod och man umgicks mycket, speciellt jul och sommar. Diskussionerna var intensiva om det mesta om litteratur på den tiden när det ännu kom ut många läsbara romaner varje höst. Och om politik. Det hände ju mycket med Stalin och Hitler, Krüger och Per-Albin. De båda offentliga anställda sönerna (alltså Eric och Ragnar) var båda ganska aktiva socialdemokrater (3) till Farfars stora förtrytelse. Själva var han mycket mörkblå, typiskt nog för en selfmade man från en fattig barndom. Den alltid elakt spirituella Knuts kommentar på förmiddagsuppvaktningen på Farfars 75-års dag 1940 blev ofta citerad: "Jag tror socialisterna kommer i frack" om Eric och Ragnar, medan Axel och han själv bar smoking (4). Det här låter som om det var ett ständigt grälände när familjen samlades. Tvärtom Familjekänslan var stark. Man kom ofta ner från Vännäs och Stockholm och stämningen och glädjen var hög. Att svärdöttrarna var litet rädda för Farfar och Tant Maja hörde tiden till. Vi äldre kusiner minns våra mammors ängsliga blickar på sina telningar som satt vid ett bord för sig under den stora annandag julmiddagen när Farfar fyllde år. Skulle vi äta upp den förhatliga grönkålssoppan? Diskussionerna var livliga. Formuleringsförmågan var god. Skarpa argument gavs och togs. Farfar satt kvar som VD i Plåtmanufaktur till bolagsstämman 1943 när han fyllt 77 år. Han fick mycket stora tantiem under de första krigsåren. Förmodligen kunde PLM göra stora lagervinster under krigskonjunkturen. Jag minns att det nämndes värnskatt om sexsiffriga tal på toppen av vanlig skatt. Han måste ha kommit upp i total årsinkomst motsvarande 3–4 milj. kr. idag. Mycket gick i skatt och ändå sparade han mycket. Hushållet var gediget men inga extravaganser. Innan julen 1946 delade han ut nästan en halv miljon skattefritt till barnbarnen (kanske 15 gånger mer i dagens penningvärde), innan kvarlåtenskapsskatten kom i januari 1947. Tant Maja fick stora aktieposter i en bodelning på 30-talet som hamnade hos hennes syskonbarn. Farfar hade inte mycket aktier i Plåtmanufaktur utan en blandad börsportfölj. Att han satt kvar så länge måste ha varit i kraft av duglighet och personlig styrka och inte på grund av ägande. Han vårdade företagets ekonomi med stor sparsamhet och noggrann redovisning och var t. ex. mycket uppskattad av revisorn, professor Oscar Sillén, Handelshögskolans berömde förste lärare i redovisning. Han torde ha varit mycket korrekt i sina mellanhavanden med företaget och betalade kontant för små uttag av färg och dylikt, liksom maten för den katt som portvakten tog hand om efter en sommar i Bjärred. Samtidigt blev tre söner och den ende brorsonen anställda i företaget och en son blev styrelseledamot. Dock var Farfar emot att Farbror Knut skulle efterträda honom. Han oroade sig för hans storvulna planer. Även Farbror Eric's styrelseuppdrag kan ha kommit efter Farfars tid. PLM var sålunda en paradoxal blandning av ett familjeföretag och ett börsföretag med en tjänstemanna-VD. Känslan av familjeföretag hängde kvar länge och kunde nog spåras ännu under dagens visning. Farfar var privat en mycket noggrann, prydlig och ordentlig person. Slarv och lättja var honom förhatliga. Hur han dog är typiskt. Den 31 juli 1950 kom jag upp på en självklar visit inför några veckors liftande i Europa. Farfar satt vid sitt skrivbord och avslutade just sitt månadsbokslut men sin prydliga, vackra gammal mansstil och med gammalstävning. Han var nöjd med att det stämde på öret och lärde mig att man alltid skall dra ett diagonalt streck över den tomma ytan nederst så att ingen kan skriva i något. Han klagade på att han hade huvudvärk och bara en halvtimme senare ringde Tant Maja. Sex barn

och barnbarn hann samlas innan han dog tre kvart senare. Det finns många fler anekdoter och episoder att berätta om farbröderna och de senare årtiondena. Men de får vara till en annan gång.

Hans Laurin - 16 september 1995

Bilaga:

Fotnoter (1) Clas-Bertil berättade efter middagen att när han skulle resa till Amerika strax efterkriget, varnade Farfar honom utförligt för hur svårt det kunde bli för honom (2) Ingrid ställde sig efteråt skeptisk till detta. Brita bestyrkte min uppgift. Vi kan ju ha det från samma källa. Om det inte är en ren skröna kan kanske Farmor ha helt amatörmässigt varit duktig att gå på lina. Det övade sig flickor på ännu när jag var barn. Men jag vill tro att denna underbara uppgift är sann. (3) Ingrid protesterade under och efter mitt anförande med stor indignation mot detta påstående, vilket härmed noteras. På denna punkt fick jag emellertid stöd av fler kusiner. Jag tycker att det var en ganska naturlig inställning för unga akademiker när seklet var ungt. Några starka konkreta uttryck torde inte ha funnits längre fram i inställningen till vare sig företag eller livets goda. (4) Det slog mig efteråt att min berättelse om de livliga diskussionerna om politik och om Farfars konservatism samt hans negativa inställning till USA möjligen kan ha förorsakat någon missuppfattning om sympatierna i världspolitiken. Familjen var klart västvänlig, inte minst Farfar och allra tydligast Tant Maja. Visst förekom det på 30-talet de i borgerliga kretsar vanliga uttrycken för erkännanden att Hitler "skapat ordning" i Tyskland, fått bortarbetslösheten och byggt autostrador, liksom under kriget föl: den tyska krigsmaktens enorma effektivitet. Detta var ju fakta. Men jag tror råg minnas att man undvek att som många andrasvenska borgare uppskatta att Hitler 1941 gav sig på Stalin. Antipatin i familjen mot Nazityskland var tidigare och starkare än normalt i Sverige. Ändå hade man nära kontakter med grannfamiljen Ambolt under somrarna. Sonen Nils Ambolt och svärsonen Erik Norin var framstående vetenskapsmän som varit med Sven Hedin på hans upptäcktsfärder. Medan Erik Norin delade sin mästares tyskvänlighet, är en episod från sommaren 1943 värd att minnas. Nisse Ambolt var på besök och berättade om att judarna mördades systematiskt i koncentrationslägren. Vi har nog i dag svårt att förstå att detta inte var känt så sent som 1943. Roosevelt vägrade ju tro på det betydligt längre. Jag minns Farfars och speciellt Tant Majas stora indignation. Denna förstärktes sex veckor senare när tyskarna slog till i Danmark mot motståndsmän och judar. Vi såg bränder och ljussken över Sundet på kvällarna Hans Laurin - 16 september 1995